

УДК 007 : 304 : 070 (477) (09)

ЖІНОЧІ ВИДАННЯ ОДЕСИ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

ДУБЕЦЬКА Оксана,

канд. наук із соц. комунік.,

факультет української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова, м. Київ, вул. Тургенєвська, 8/14; e-mail: osyudorenko@ukr.net.

Мета цього дослідження – визначити змістові орієнтири різнопланової жіночої преси Одеси початку ХХ ст. Об'єктом обрано періодичні видання, призначені для жіночої аудиторії, що виходили в причорноморському місті з 1900 по 1912 рр., зокрема: «Женский альманах» (1900–1901), «Труды слушательниц Одесских высших женских курсов» (1910–1911), «Женская газета» (1912). З'ясовано тематику, рубрикацію видань, присвячених жіночій емансипації, рівноправному виявленню можливостей у всіх суспільних сферах, зокрема мистецтві та науці. До історії української журналістики залучено імена О. Деревецького, І. Линниченка, Д. Атлас, доповнено творчу біографію П. Герцо-Виноградського.

Ключові слова: жіноча періодика, альманах, жіночий рух.

WOMEN'S PERIODICALS OF ODESA AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

The aim of the study is to define basic characteristics of women's press of Odesa at the beginning of the XX century. Three women's periodicals (almanac, newspaper and collected articles) are the object of this article; these are «Zhenskiy almanakh / Women's almanac» (1900–1901), «Trudy slushatelnic Odesskih vysshih zhenskikh kursov / Transactions of the listeners of Odessa high women's courses» (1910–1911) and «Zhenskaya gazeta / Women's newspaper» (1912).

While analyzing the above mentioned periodicals, their thematic, headings and basic genres were fixed. Women's press in Odesa lighted up the questions of woman emancipation, the necessity of equal rights and possibilities in all public spheres, particularly in art and science. The names of publishers, editors and authors, such as O. Derevytskyj, I. Lynnychenko, D. Atlas, are brought to the history of Ukrainian journalism; creative biography of P. Hertso-Vynogradskij got new facts.

Key words: women's periodicals, almanac, women's movement.

Вступ. Поява та поширення жіночої преси великою мірою пов'язана з потребами жінок у різних країнах задекларувати свої громадянські права, виявити свою освіченість і вміння працювати на різних суспільних ділянках. Питання жіночої емансипації в суспільстві та сім'ї, отриманні професії та гідної праці спонукали свідомих свого призначення представниць різних регіонів об'єднуватись у гуртки, товариства, спілки, федерації, що ставили за мету подолати соціальні розбіжності між правами й обов'язками жінок і чоловіків у соціумі.

Ці організаційні форми жіночої діяльності в Україні неодноразово ставали об'єктом дослідження науковців. Формування українського феміністичного руху, розгортання громадської діяльності галичанок і наддніпрянок, створення Союзу українок, видання першого жіночого альманаху «Перший вінок» (1887) та наступних жіночих часописів у Західній Україні скрупульозно простежила в своїй монографії американська дослідниця М. Богачевська-Хомяк [2]. Комплексно представлений жіночий рух Наддніпрянської України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. у монографії одеської вченої Л. Смоляр; згодом за її редакцією було підготовлено ще одне видання – «Жіночі студії в Україні: жінка в історії та сьогодні» [5]. В ці дослідження введено низку архівних матеріалів і публікацій періодики вказаного

© Дубецька О., 2018

періоду («Основа», «Киевский телеграф», «Рада», «Рідний край», «Женский вестник», «Жінка» та ін.), але жіноча періодика Одеси тут не аналізувалася. Слушно Л. Смоляр зауважувала в своїй монографії, що Вищі жіночі курси «на світанку ХХ століття стали на твердий ґрунт» (Харків, Київ, Одеса), що дало змогу налагодити «вагому наукову діяльність слухачок», їхні розвідки публікувались у «Летописи Курсов» (А. В. Жекуліної) і журналі «Минерва» в Києві, «Трудах слушательниц» в Одесі [5, с. 106]. До цієї теми зверталась також київський історик К. Кобченко [6], освітні досягнення жінок відображено і в книзі про розвиток Київського Фребелівського педагогічного інституту [4].

Значно менше публікацій, де б розглядалася жіноча періодика Наддніпрянщини початку ХХ ст. Таку спробу здійснено в книзі «Жіноча доля на тлі доби» В. Передирій, Н. Сидоренко, Т. Старченко [8]. Становлення російської жіночої періодики присвячено монографію ростовської дослідниці В. Смеюхи, яка виділила два типи зазначеної преси: спеціальні й масові журнали (в основі – захист жіночих інтересів). Авторка зазначає, що саме «процеси деструктування і реновації системи суспільних і політичних інститутів» певним чином вплинули на становище жінки, її дії мислення, поведінку [9, с. 68]; з'явилася преса, націлена на духовний розвиток аудиторії. Частково цьому завданню відповідає і жіноча періодика Одеси початку ХХ ст.

Мета цього дослідження – визначити змістові орієнтири різнопланової жіночої преси Одеси початку ХХ ст. *Об'єктом* обрано періодичні видання, призначені для жіночої аудиторії, що виходили в причорноморському місті з 1900 по 1912 рр., зокрема: «Женский альманах» (1900–1901), «Труды слушательниц Одесских высших женских курсов» (1910–1911), «Женская газета» (1912).

Методи дослідження. Для з'ясування факту існування жіночої періодики в Одесі опрацьовано електронні каталоги найбільших бібліотек, де зберігається преса, дотична до Херсонської губернії: це Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), Російська державна бібліотека у Москві (РДБ), Російська національна бібліотека у Санкт-Петербурзі (РНБ). Так, «Женская газета» («перша в Росії щотижнева громадсько-літературна і політична газета») виявлена в усіх трьох книгосховищах (у РДБ і РНБ всі 16 номерів, у НБУВ – лише № 1); «Женский альманах» представлено в книжкових фондах двох російських бібліотек, «Труды слушательниц Одесских высших женских курсов» (всі випуски) є в усіх трьох книгозбірнях. При аналізі цих видань використано методи типологізації, порівняння, узагальнення. Біографічний метод був доцільним при уточненні імен редакторів, видавців та авторів жіночої періодики Одеси початку ХХ ст.

Результати й обговорення. Першим за хронологією виданням, призначеним для висвітлення «жіночого питання», стає в Одесі «Женский альманах» за редакцією доктора грецької словесності, професора О. М. Деревницького та журналіста, прозаїка і драматурга П. Т. Герцо-Виноградського. Обидва редактори були визначними діячами на мистецько-освітній ниві. Досвід літератора й фейлетоніста (відомого одеситам під псевдонімом Лоенгрін, у майбутньому – редактора газети «Одесские новости», 1907–1911), автора низки комедій і буфонад, ім'я якого згадується і в «Енциклопедії фантастики», П. Герцо-Виноградського дозволяв йому братися за широке коло професійних завдань у налагодженні випуску жіночого за сутністю альманаху, витонченого в оформленні та підборі фотографій.

В час виходу збірника в світ О. Деревницький був деканом історико-філологічного факультету Новоросійського університету (трохи згодом, у 1903–1905 рр. – його ректор), дійсним членом Одеського товариства історії і старожитностей, інспектором наукових класів Одеського музичного училища, вважався авторитетним фахівцем у сфері класичної філології, археології, історії античного та ранньохристиянського мистецтва і літератури. Хоча в одній із публікацій згадуються дослідницькі статті вченого в «Записках Одесского общества истории и древностей» та харківському

журналі «Вера и разум» [10], але участь у жіночому альманасі замовчується. Подібне стосується й особистості П. Герцо-Виноградського, брата неперевершеного фейлетоніста Барона Ікса, чії публікації в одеській періодиці завжди були «основною стравою». У колоритному і змістовному есе А. Божко, провідного наукового співробітника Одеського літературного музею, яка майстерно описала місцевих журналістів на межі ХІХ – ХХ ст. [3], теж «Женский альманах» відсутній.

У вступній статті відзначалась роль жінки в усіх сферах суспільної діяльності, але окрім столичного журналу «Женское дело» та кількох календарів, на той час у Росії часописи не висвітлювали активно питання жіночої емансипації. Тому програма збірника включала художні твори, науково-публіцистичний відділ, мистецькі та освітні публікації, хроніку, соціальне становище жінок, нариси про видатних представниць тощо. До участі були покликані видатні педагоги, публіцисти, літераторки, серед яких лікарка Волкова, перекладачка й поетеса О. Чюміна-Михайлова, колишня видавниця «Северного вестника» Л. Гуревич, знаний бібліотекознавець і бібліограф Л. Хавкіна та ін. Листи з запрошенням були відправлені також письменницям, активним діячкам у боротьбі за рівноправність жінок М. Цебриковій та Л. Шелгуновій, поетесам З. Гіпсіус-Мережковській та М. Лохвицькій, організаторці народної освіти на Слобожанщині Х. Алчевській та ін.

У літературному відділі «Женского альманаха» представлені оповідання, поезії, переспіви, нариси О. Шапір, О. Чюміної, З. Венгерової, В. Каменської, І. Гриневської. Сюди увійшли також статті культурологічного, медичного та освітнього змісту (зокрема про навчання російської студентки в Цюріху, причини нервових хвороб у дівчат). Довідковий відділ уклав проф. О. Деревницький, присвятивши його жіночій освіті – в Росії та за кордоном, університетській і середній, художній та педагогічній. Розділ «Жіноча благодійність і трудова допомога» упорядковано Х., а до «Жіночого руху та його найважливіших органів» долучилася С. Л-ва. Тут подано історію і перелік жіночих журналів у світі (від 1758 р. до початку ХХ ст., від Ерфурта до Санкт-Петербурга). Видавцем «Женского альманаха» був Л. М. Лукашевський і К°, чий склад видання було прорекламовано на першій сторінці.

Другим з'явився в Одесі освітньо-науковий збірник. У вступній статті проф. І. Линниченка, історика й педагога, члена-кореспондента Петербурзької та Краківської академії наук, під чийм редагуванням вийшли в світ «Труды слушательниц Одесских высших женских курсов», йшлося про складні умови наукової діяльності слухачок, тому Рада вирішила друкувати найсерйозніші праці. До першого випуску ввійшли розвідки курсисток історико-філологічного факультету, зокрема їхні реферати з практичних занять із російської історії. Оpubліковано такі статті: «Джемс Гарріс, його дипломатична місія і листи з Росії» та «Щоденник французького дипломата Марі-Даніеля де Кубероне» Д. Атлас, «Невиданий французький рукопис наказу імператриці Катерини ІІ» Л. Паппадато.

Реферати привчають мислити, з'ясовувати причини критично-наукового дослідження, – на такій думці наголошував проф. І. Линниченко у вступі до другого випуску. Тут надруковано розвідки: «Кримінальне право «Руської правди» М. Левашової, «Із історії слов'янофільства» С. Стратієвської-Гросман, «Стара Одеса, її друзі та подруги» Д. Атлас. Остання праця складалася з кількох частин, зокрема «Стара Одеса і російське суспільство», «Стара Одеса і російський народ». Авторка детально використала спогади, історичні матеріали, етнографічні та літературні записи, комерційні дані. В деяких місцях назва міста подана за розмовним фонетичним принципом (Гадеса, Адеса). Авторка наводила цитати українською мовою, запозичені нею з зібрань О. Марковича, О. Рудченка, Є. Чикаленка; наприклад: «Гей, запрягайте в сиві воли Та поїдем до Одеси...», «А в Одесі добре жити – Мішком хліба не носити», «А я жіночки не маю, – Я в Одесі погуляю». Тож це видання продемонструвало науковий, дослідницький потенціал молодого покоління жінок півдня Росії. Невипадково талановита учениця проф. І. Линниченка Доротей Атлас теж обрала шлях

історика й педагога, вона популяризувала проект заснування музею історії Одеси, відстоювала необхідність викладання краєзнавства у середній школі, написала перший підручник із історії Одеси для шкільного вивчення («Навчальна книжка «Одеса»), широко використовувала український етнос у розвідках про минуле краю [1].

Безпартійним, але «строго прогресивним органом» назвала свій тижневик редакція «Женской газеты», її програма включала не тільки розробку жіночого питання («Жіноче життя в Росії та за кордоном», «Жіноча освіта», «Жіночі клуби та суспільна благодійність», «Жіноче трудове життя», «Домашнє господарство»), а й цілий спектр загальносуспільних питань («Телеграмні повідомлення», «Популярні медичні статті», «Корисні поради», «Огляд преси», «Хроніка», «Сцена, спорт», «Література й мистецтво» тощо). У вступній статті зазначено, що одеська газета стане «дзеркалом жіночого руху в усіх куточках земної кулі», постійно триматиме читачів у курсі боротьби за емансипацію, публікуватиме статті й анкети про становище російської жінки на всіх шаблях соціально-економічного просування (1912. № 1).

Редактором-видавцем «Женской газеты» був Л. М. Лукашевський (його ім'я вже попередньо згадувалось), який очолював книговидавництво в Одесі [7]. Книжковий склад і контора знаходились на вул. Рішельєвській, 39. Саме ця адреса вказувалась на рекламній продукції книговидавця, за сприяння якого вийшли в світ народно-медичний і ветеринарний календар «Домашний врач» (1902), «Технический, городского и сельского хозяйства сборник» (1901, 1902), щорічник «Адресная и справочная книга г. Одессы». Редактор-видавець і сам не втримався від газетного виступу на захист жіночих прав («Чоловіча ліга захисту прав жінок»).

На шпальтах «Женской газеты» опубліковано немало художніх творів (оповідання, поезії, есе), написаних як визнаними митцями слова (О. Уайльд, М. Горький), так і початкуючими літераторками (С. Д. Полевая, Н. Гаусман, Н. Незванова). Тут з'являлися фейлетони про права та можливості жінки, її стосунки з чоловічим світом («Будьте як Єва!», «Мучениці шлюбу», «Про дівчину з бунтівними очима» Нечочки Незванової; «Дорогу жінці!» Амазонки). До медичних проблем зверталися Жінка-лікар, Н. Левенсон, д-р М. І. Кранцфельд. Більша частина реклами в газеті адресувалася жінкам (від «Пані й панночки запрошуються для зібрання оголошень» до пошуку роботи для піаністки, модистки, інтелігентної дівчини і т.д.).

Друкувалися матеріали й фото видатних жінок: С. Ковалевської, В. Комісаржевської, М. Заньковецької та ін. Про жіночий рух у Росії розповіла видатна діячка А. Філософова. Наболілими проблемами ділилися кореспондентки в листах до редакції («Трагізм жіночої душі» С. П., «Демімондени» (тобто: дами напівсвіту) і «Хто кого образив?» Д. Захаріна, «Голос одеської робітниці» робітниці Гілярової, про безвихідне становище жінки повідомляла Берта К.). Одна з авторок за підписом В-а зазначила: не дивлячись на всю емансипацію, жінка «схожа на мандрівника Сахарою, перед яким розстилається міраж родючої місцевості...». Це було символічне порівняння того складного й тернистого шляху, який мали здолати жінки, щоб здобути свої громадянські права, щоб їх голос почуло суспільство.

Висновки та перспективи. Як бачимо, три жіночі видання в Одесі початку ХХ ст., різні за типом (газета, альманах, збірник), періодичністю (тижневик, річник) і наповненням (громадсько-літературний і політичний тижневик, ілюстрований науково-літературний альманах та науковий збірник) були об'єднані спільною аудиторією і тематикою (жіноча емансипація, відстоювання громадянських прав). Постає жінки-Людини (не «ляльки» чи «іграшки», не лише порядної домогосподарки) у всіх її зацікавленнях – літературою, наукою, мистецтвом, громадською діяльністю постає зі сторінок жіночих видань Одеси початку ХХ ст. Подібні мотиви неодноразово звучали зі сторінок регіональної преси різного спрямування наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., але не всі часописи сьогодні знайдені й прочитані. Уваги потребують також біографії і здобутки редакторів, видавців і співробітників жіночої преси минулого.

1. *Атлас* Доротея Генриховна // Википедия. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%82%D0%BB%D0%B0%D1%81,%D0%94%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%8F_%D0%93%D0%B5%D0%BD%D1%80%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0 (дата звернення: 12.05.2018).
 2. *Богачевська-Хомяк М.* Білим по білому: жінки в громадському житті України. 1884–1939. Київ: Либідь, 1995. 424 с.: іл.
 3. *Божко А.* «Король» и его свита: эссе // Мегалит: евразийский журнальный портал. URL: <http://www.promegalit.ru/publics.php?id=12137> (дата звернення: 5.04.2018).
 4. *Дем'яненко Н. М., Прудченко І. І.* Історія вищої жіночої освіти в Україні: Київський Фребелівський педагогічний інститут (1907–1920 рр.): моногр. Київ: Видавець Л. Галіцина, 2005. 492 с.
 5. *Жіночі студії в Україні : жінка в історії та сьогодні / за заг. ред. Смоляр Л. О.* Одеса: Астропринт, 1999. 438 с. : іл., табл.; Смоляр Л. О. Минуте заради майбутнього: жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX – поч. XX ст.: сторінки історії. Одеса: Astroprint, 1998. 407 с.: іл., табл.
 6. *Кобченко К. А.* Київські вищі жіночі курси в контексті боротьби за освіту жінок в Україні (1878–1920): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 09.00.12 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2004. 20 с.
 7. *Об Одессе с любовью!* Проект Ю. Парамонова. URL: http://obodesse.at.ua/publ/rishelevskaja_ulica/1-1-0-301 (дата звернення: 3.03.2018).
 8. *Передирій В. А., Сидоренко Н. М., Старченко Т. В.* Жіноча доля на тлі доби : (кітопис жіночого руху у світлі українських видань). Київ, 1999. 116 с.: іл.
 9. *Смеюха В. В.* Отечественные женские журналы: историко-типологический аспект: моногр. Ростов н/Д, 2011. 188 с. URL: www.culturalnet.ru/main/getfile/1830 (дата звернення: 17.05.2018).
 10. *Филиппенко Р. И., Берестовая А. А.* К вопросу о формировании харьковской школы истории искусства: А. Н. Деревицкий // Современное общество и власть: электрон. науч. журнал. URL: <http://dspace.nuph.edu.ua/bitstream/123456789/8370/3/ФилиппенкоР.И.%20БерестоваяА.А.К%20вопросу%20о%20формировании%20Харьковской%20школы%20искусства%20А.%20Н.%20Деревицкий.pdf> (дата звернення: 15.05.2018).
1. Atlas, Doroteya Henrihovna, Wikipedia, available on: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%82%D0%BB%D0%B0%D1%81,%D0%94%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%8F_%D0%93%D0%B5%D0%BD%D1%80%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0 (access May 12, 2018).
 2. Bohachevsky-Chomiak, M. (1995), White on white. Women in community life of Ukraine, Lybid Publishing House, Kyiv, 424 p., il.
 3. Bozhko, A., «King» and his suite: essay, Megalit, Eurasian magazine portal, available on: <http://www.promegalit.ru/publics.php?id=12137> (access April 5, 2018).
 4. Demianenko, N. M., Prudchenko, I. I. (2005), History of the high women's education in Ukraine: Kyiv Frebel pedagogical institute (1907–1920): monograph, L. Galitsina Publisher, Kyiv, 492 p.
 5. Women's studies in Ukraine: Woman in the history and today (1999), ed. by I. Smolyar, Astroprint, Odesa, 438 p.: ill., tabl.; Smolyar, L. (1998), The past for the sake of future. The Women's movement of Ukraine (second half XIX – beginning XX centuries). Pages of History, Astroprint, Odesa, 407 p.: ill., tabl.
 6. Kobchenko, K. A. (2004), Kyiv high women's courses in the context of struggle for women's education in Ukraine (1978–1920), Thesis for PhD (History) on speciality 09.00.12, Kyiv National Taras Shevchenko University, Kyiv, 20 p.
 7. About Odesa with love! Project of Yu. Paramonov, available on: http://obodesse.at.ua/publ/rishelevskaja_ulica/1-1-0-301 (access: March 3, 2018).
 8. Peredyrij, V. A., Sydorenko, N. M., Starchenko, T. V. (1999), Women's destiny in the light of the epoch: (Chronicle of women's movement on the pages of the Ukrainian periodicals), Kyiv, 116 p.: ill.
 9. Smeyuha, V. V. (2011), Homeland women's magazines: historical and typological aspect: monograph, Rostov on Don, 188 p., available on: www.culturalnet.ru/main/getfile/1830 (access: May 17, 2018).

10. Filippenko, R. I., Berestovaya, A. A. «On the formation of the Kharkov School of Art History: A. N. Derevitskij», electronic scientific journal Contemporary Society and Government, available on: <http://dspace.nuph.edu.ua/bitstream/123456789/8370/3/ФилиппенкоР.И.%20БерестоваяА.А.КвопросуоформированииХарьковскойшколыискусстваА.Н.Деревицкий.pdf> (access: May 15, 2018).

UDC 007 : 304 : 070 (477) (09)

WOMEN'S PERIODICALS OF ODESA AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

Dubetska Oksana, PhD (Social Communications),

M. Dragomanov National Pedagogical University, Malyshko faculty of Ukrainian Philology and Literary Creativity, Turgenevska str., 8/14, Kyiv, Ukraine, e-mail: osydorenko@ukr.net

ORCID – <https://orcid.org/0000-0002-8602-6417>

The aim of the study is to define basic characteristics (particularly content, subject headings, and genres) of women's press of Odesa at the beginning of the XX century. Three women's periodicals (almanac, newspaper and collected articles) are the object of this article; they were published during 1900–1912, these are «Zhenskyj almanakh / Women's almanac» (1900–1901), «Trudy slushatelnic Odesskih wysshih zhenskih kursov / Transactions of the listeners of Odessa high women's courses» (1910–1911) and «Zhenskaya gazeta / Women's newspaper» (1912).

Methods. Working of e-catalogs of three the biggest libraries of Ukraine and Russia in Kyiv, Moscow and Saint-Petersburg gave the possibility to find out the information about three women's periodicals in Odesa. Scientific methods of analysis, typological aspect, comparison, generalizations were used in the process of research. Biographic method was expedient at defining the names of editors, publishers and authors of women's press in Odesa.

Results and conclusions. While analyzing the above mentioned periodicals, their thematic, headings and basic genres were fixed. Women's press in Odesa lighted up the questions of woman emancipation, the necessity of equal rights and possibilities in all public spheres, particularly in art and science. The names of publishers, editors and authors, such as O. Derevytskyj, I. Lynnychenko, D. Atlas, are brought to the history of Ukrainian journalism; creative biography of P. Hertso-Vynogradskyj got new facts.

Key words: *women's periodicals, almanac, women's movement.*

Стаття надійшла до редакції 04.07.2018